

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ

Петруня Н.В.

Розглянуто різні концепції щодо сутності активів підприємств. Згруповано наукові концепції щодо визначення сутнісних характеристик активів як об'єкту власності, як об'єкту обліку, як об'єкту управління, як об'єкту інвестування та як економічного потенціалу.

Вступ. Поняття «активи» є надзвичайно важливою категорією у обліковій, фінансовій, управлінській, правовій та інших аспектах практичної економічної роботи будь-якого підприємства. Хоча дана категорія на нинішній момент має достатньо детально розроблений механізм зовнішнього правового регулювання та внутрішнього фінансового менеджменту підприємств, однак вона не має відповідної їй за важливістю парадигми. Аспекти категорії «активи» часто ототожнюються з такими категоріями як «фінансові ресурси», «виробничі засоби» і навіть «капітал». Питанням дослідження сутнісних характеристик активів приділяли увагу такі вчені як Л.В. Артемов, М.З. Бор, А.Ю. Денисов, В.Г. Пятенко, А.С. Резчикова, А.В. Хижняк. [1], Бланк І.А. [2], А.Ю. Денисов, С.А. Жданов [4; 6], М.К. Бункіна, А.М. Семенов, В.А. Семенов [5], І.П. Ламанов [8], Л.А. Лахтіонова [9], М. Л. Макальська, А. Ю. Денисов [10], М.С. Пушкар [11], І. Д.Фаріон, Н.М.Урбан [14], К.А. Федько, В.І. Пріб [15], С.Н. Щаділова [16]. Тому надзвичайно важливим у розвитку економічної думки є розробка науково обґрунтованого категоріального апарату з даного питання з метою уникнення розбіжностей між такими сферами економічної науки як економічна теорія, економіка підприємств, економічна статистика, фінанси підприємств, фінансовий аналіз, фінансовий менеджмент, фінансовий та управлінський облік, господарське право.

Постановка завдання. Виходячи з даної проблеми, метою даної статті є групування наукових концепцій щодо визначення сутнісних характеристик активів. В процесі дослідження нами використовувались такі методи як індуктивний, дедуктивний, критичний аналіз, порівняння, групування.

Результати дослідження. Згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» активи - це ресурси, контрольовані підприємством в результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до надходження економічних вигод у майбутньому. Цим Положенням (стандартом) визначені зміст і форма Балансу та загальні вимоги до розкриття його статей. Баланс — це звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання і власний капітал. Він складається з двох розділів – активу, де представлені господарські засоби, і пасиву, де згруповані їх джерела [9]. Це визначення базується на принципах міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) [8].

Однак, на нашу думку, дане визначення не є досить повним і точним та багато в чому викликає на дискусію. По-перше термін «ресурси» в економічній практиці відображає наступні види ресурсів: земельні, трудові, матеріальні, нематеріальні, фінансові. Але у Балансі відображаються лише матеріальні, нематеріальні та фінансові. По-друге, дане визначення не відтворює повністю відносин власності, оскільки орендовані за операційною орендою основні засоби підприємством контролюються, але обліковуються на позабалансовому рахунку 01 [12, с. 191]. По-третє, результатом вказуються лише майбутні економічні вигоди. Тобто, виникає запитання: чи є активами засоби підприємств бюджетної сфери, де економічні вигоди не передбачаються?

Стосовно активів як об'єкта контролю, слід зауважити, що до активів відносяться тільки ті економічні ресурси, які повністю контролюються підприємством. Під таким контролем розуміється право власності на економічні ресурси, що використовуються. Економічні ресурси, що використовує підприємство, але не контролює їх, активами не є. Це відноситься, у першу чергу, до трудових ресурсів, а також до орендованих майнових цінностей, або цінностей, наданих безкоштовно у тимчасове користування. Таким чином, як економічні ресурси, що контролюються підприємством, активи підприємства є носієм права власності (або у окремих випадках - права повного володіння). В цій ролі вони можуть виступати носієм всіх форм власності. При цьому, об'єктом власності підприємства є сукупність його активів незалежно від джерел фінансування коштів, за рахунок яких вони сформовані. Таким чином, поняття активів як власних майнових цінностей, не є тотожним поняттю власного його капіталу. Отже, питання сутності активів досліджено багатьма вченими та засвідчено нормативними актами. Узагальнюючи проведені дослідження, можна виділити шість основних концепцій стосовно сутності активів (табл. 1).

Таблиця 1

Наукові концепції щодо визначення сутнісних характеристик активів

Концепція активів	Представники, законодавчі акти	Точки зору щодо трактування сутності активів	
А К Т И В И ↓ Я К Р Е З У Л Ь Т А Т М И Н У Л И Х П О Д І Й	Об'єкт власності	<p>Пріб К.А., Федько В.І</p> <p>Лахтіонова Л.А. Губачова О.М., Мельник С.І. Макальська М.Л., Денисов А.Ю., Щаділова С.Н. Артемов Л.В.</p> <p>Бункіна М.К., Семенов А.М.</p>	<p>Активи – це майно, зокрема кошти, цінні папери, основні фонди та оборотні активи, розрахунки з дебіторами, об'єкти права інтелектуальної, в тому числі промислової, власності та прирівняні до них права, що є об'єктом права власності або повного господарського відання.</p> <p>Активи – це все те, що має вартість і належить підприємству.</p> <p>Активи – це економічні ресурси, якими володіє підприємство.</p> <p>Активи – це сукупність майнових прав, що належать фізичній або юридичній особі.</p> <p>Активи – це власність, що належить фірмі, незалежно від того, в якій формі вона виступає (машини, устаткування, будівлі, запаси, банківські вклади, цінні папери і так далі), а також нематеріальні активи.</p> <p>Активи – це блага, що є власністю власника: матеріальні і фінансові ресурси, цінні папери, нерухомість.</p>
	Об'єкт обліку	<p>Фаріон І.Д., Урбан Н.М. Пушкар М.С.</p> <p>Макальська М.Л., Денисов А.Ю.,</p> <p>Лахтіонова Л.А.</p> <p>Щаділова С.Н.</p> <p>Артемова Л.В.</p> <p>Жданов С.А., Економічний словник</p> <p>Сучасна енциклопедія</p> <p>Великий Енциклопедичний Словник</p>	<p>Активи – це об'єкти обліку операційної діяльності підприємств.</p> <p>Активи – це об'єкти фінансового обліку підприємств, а корисна для управління інформація про них – предметом фінансового обліку.</p> <p>Активи – це частина бухгалтерського балансу, що відображає в грошовому вираженні всі матеріальні і нематеріальні цінності з точки зору їх складу і розміщення (грошові кошти, боргові права тощо).</p> <p>Актив балансу відображає напрям використання капіталу, тому він поділяється на основний і оборотний.</p> <p>Активи – це ліва частина балансу, в якій зібрані всі розміщені засоби підприємства.</p> <p>Активи – це та частина бухгалтерського балансу, в якій відбиваються грошові кошти, що належать фірмі, боргові вимоги і матеріальні цінності. У цій частині балансу, іншими словами, відбивається вартість основного і оборотного капіталу.</p> <p>Активи – це частина бухгалтерського балансу (його ліва сторона), що відображає на певну дату в грошовому вираженні всі засоби: матеріальні цінності, боргові вимоги підприємства, їх склад і розміщення.</p> <p>Активи – це частина бухгалтерського балансу (завичай ліва сторона), яка характеризує склад, розміщення і використання господарських засобів.</p> <p>Активи – це частина бухгалтерського балансу, яка характеризує склад, розміщення і використання господарських засобів за їх функціональною роллю в господарстві.</p>

(продовження таблиці 1)

	Об'єкт управління	Бланк І.О., Фаріон І.Д., Урбан Н.М. Бланк І.О. МСФЗ, П(С)БО 2, Пушкар М.С. О.М. Губачова, С.І. Мельник Ламанов І.П.	Активи – це система контрольованих підприємством економічних ресурсів, що характеризуються детермінованою вартістю, продуктивністю і здатністю генерувати дохід, постійний оборот яких у процесі використання пов'язаний з факторами часу, ризику і ліквідності. Активи – це економічні ресурси підприємства у формі сукупних майнових цінностей, що використовуються у господарській діяльності з метою отримання прибутку Активи – це ресурси, контрольовані підприємством в результаті минулих подій. Активи – це економічні ресурси, які використовуються підприємством. Активи – це економічний простір організації в аспектах його стійкості, збалансованості, соціальної орієнтації і здатності до самовирішення проблемних ситуацій.
↓	Об'єкт інвестування	Бланк І.О., Фаріон І.Д., Урбан Н.М. Петруня Н.В. Щаділова С.Н.	Активи – це майнові цінності, сформовані за рахунок інвестованого в них капіталу. Активи – це результат трансформації в матеріальні, нематеріальні та фінансові цінності капіталу підприємства за допомогою інвестицій. Активи – це всі ті об'єкти обліку, які вимагають вкладення засобів (витрат).
М А Й Б У Т Н Я Д І Я	Економічний потенціал	Сопко В.В. Пріб К.А., Федько В.І Ламанов І.П. О.М. Губачова, С.І. Мельник Бункіна М.К., Семенов А.М. МСФЗ, П(С)БО 2	Активи – це майно (ресурси) — щось, чому властива (для чого притаманна) вартість. Активи – це ресурси, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому Активи – це економічний потенціал підприємства. Активи – це економічні ресурси, від використання яких очікується надходження майбутніх економічних вигод до підприємства. Активи – це блага, що мають потенційну цінність. Активи – це ресурси, використання яких, як очікується, приведе до надходження економічних вигод у майбутньому.

Перша концепція, якої притримується абсолютна більшість вчених – це активи як об'єкт власності. Серед вітчизняних вчених дану точку зору поділяють Пріб К.А., Федько В.І., Губачова О.М., Мельник С.І., а серед російських – Макальська М.Л., Денисов А.Ю., Щаділова С.Н., Артемова Л.В., Бункіна М.К., Семенов А.М. Зокрема, розглядаючи сам об'єкт власності, активи інтерпретуються як майно, майнові права, блага, економічні ресурси і, нарешті, як власність. При цьому більшість авторів роблять спробу розкрити зміст основних складових активів, на які розповсюджується право власності.

Представники другої концепції вважають, що активи є об'єктом обліку. При цьому майже всі вказують, що активи є частиною бухгалтерського балансу. При цьому в усіх підручниках з бухгалтерського

та фінансового обліку в Україні активи вказуються саме як об'єкт обліку, а власне визначення активів дається саме на основі П(С)БО 2. Вітчизняні вчені, що притримуються даної концепції – Пушкар М.С., Фаріон І.Д., Урбан Н.М., а російські – Макальська М.Л., Денисов А.Ю., Щаділова С.Н., Артемова Л.В., Жданов С.А. Точку зору, що активи є частиною бухгалтерського балансу, наводять також «Сучасна енциклопедія» та «Великий Енциклопедичний Словник».

Згідно з третьою концепцією, активи є об'єктом управління. І це надзвичайно вірно, оскільки ведення операційного процесу передбачає використання переважної більшості видів активів підприємства. Слід зауважити, що серед усіх функцій управління у визначенні активів найбільша увага приділяється саме функції контролю. Серед авторів найбільше уваги управлінню активами в цілому, а не за їх окремими складовими приділяє Ігор Олександрович Бланк. Він виділяє наступні десять сутнісних характеристик активів підприємства як об'єкту управління.

1. Активами є економічні ресурси підприємства у різних видах, які використовуються в процесі здійснення господарської діяльності.

2. Активами є майнові цінності підприємства, що формуються за рахунок інвестованого у них капіталу. Капітал, що вкладається у бізнес, матеріалізується у формі активів підприємства.

3. Активи є майновими цінностями, що мають детерміновану вартість. Дана характеристика безпосередньо пов'язана з їх визнанням як об'єкту бухгалтерського обліку. Тобто, активи можна розглядати не просто як певну цінність для підприємства, а як вартість, яку можна виміряти. При цьому оцінка різних видів активів здійснюється за різними методами, дозволеними законодавчо і регламентується відповідними П(С)БО.

4. До активів відносяться тільки ті економічні ресурси, які повністю контролюються підприємством. Під таким контролем Бланк І.О. розуміє право власності на економічні ресурси, що використовуються. Економічні ресурси, що використовує підприємство, але не контролює їх, активами не є.

5. Як економічний ресурс, що використовується в господарській діяльності, активи характеризуються відповідною продуктивністю. Носієм даної сутнісної характеристики виступає як сукупний комплекс використовуваних активів, так і окремі їх види і, в першу чергу, основні засоби.

6. Активи є економічним ресурсом, що генерує дохід. Здатність приносити дохід в процесі операційної чи інвестиційної діяльності є однією з найважливіших характеристик активів підприємства, як об'єкта економічного управління.

7. Активи підприємства, які використовуються у господарській діяльності, знаходяться в процесі постійного обороту.

8. Активи є носієм фактору ризику. Ризик є найважливішою характеристикою всіх форм використання активів в господарській діяльності підприємства.

9. Господарське використання активів тісно пов'язане з фактором часу. В першу чергу, це стосується вартісної характеристики активів у грошовій формі. У відповідності до концепції оцінки вартості грошей у часі, одна й та ж сума грошей у різні періоди часу має різну вартість. Відповідно, і вартість активів у теперішній час завжди є вищою, ніж у будь-якому іншому періоді, що треба враховувати в процесі їх використання. Крім того, вчений зауважує. Що в умовах сучасної інфляційної економіки фактор часу викликає постійні зміни номінальної вартості активів, яка вимагає постійної оцінки і обліку в процесі управління ними

10. Майнові цінності, що формуються у складі активів, пов'язані з фактором ліквідності. Під ліквідністю активів розуміють їх здатність бути швидко конвертованими у грошову форму за своєю реальною ринковою вартістю. Ця характеристика активів забезпечує можливість швидкої їх реструктуризації при настанні критичних економічних та інших умов їх використання у сформованих видах. Різні види активів мають різну ліквідність, яка виступає важливою об'єктивною характеристикою всіх видів активів.

Згідно третьої концепції, активи розглядаються з точки зору об'єкту інвестування. Так, за своєю суттю, будь-який актив, що є об'єктом купівлі-продажу, може розглядатись як потенційний об'єкт інвестування, а придбання активу – кінцевою метою інвестиційного процесу. Тобто, за допомогою даної концепції можна прослідкувати зв'язок між капіталом, інвестиціями та активами, що допомагає науковим теоріям різних напрямків дійти єдиного методичного підходу з існуючими нормативними актами, що регулюють фінансову діяльність та бухгалтерський облік в Україні.

У відповідності до четвертої концепції, активи розглядаються як економічний потенціал.

Найдетальше дану концепцію обґрунтував російський економіст Ламанов І.П. Він протиставляє свої погляди думці І.О. Бланка, що «...активи є економічними ресурсами підприємства у формі сукупних майнових цінностей, що використовуються у господарській діяльності з метою отримання прибутку». У цілому підтримуючи цю точку зору, Ламанов І.П. висловлює кілька моментів на противагу даній дефініції [8, с. 44].

По-перше, економічні категорії виражають економічні відносини між людьми в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання вироблених матеріальних благ та послуг, тобто, у всьому процесі відтворення, висловлюючи при цьому різнорівневі відносини, оскільки основою всього відтворювального процесу є відносини безпосередньо у виробництві, які визначаються формою власності на засоби виробництва. В умовах ринкової економіки, існує різноманіття форм господарювання, тому економічні відносини виникають і базуються на їх різноманітті. Їх можна розглянути тільки виокремивши з процесу відтворення. Але оскільки для ринкової системи характерні не тільки різнорівневі форми господарювання, а й види діяльності, то активи можуть знаходитися в різних їх видах. Ламанов І.П. розглядає економічні відносини у всьому відтворювальному процесі, тобто, з точки зору економічної теорії.

По-друге, економічні ресурси мають свій певний поділ в залежності від їх економічного призначення. Як зауважує Ламанов І.П., вони поділяються на землю і природні ресурси, матеріальні ресурси, трудові, фінансові, інформаційні та підприємницькі (як особливий ресурс). Ці види ресурсів не можуть бути об'єднані в одну групу – активи. Земля і природні ресурси обмежені як за своїми розмірами, так і за можливостями використання. Земля – це дар природи і в сільському господарстві вона є як предметом праці, так і засобом праці. У процесі її використання вона не тільки не зношується, а й постійно поновлюється, за рахунок її інтенсивного використання. З іншого боку, земля, виходячи з сільськогосподарського обороту, є об'єктом для виробничого та цивільного будівництва, тобто, об'єктом для формування нових економічних цінностей. Земля своєї вартості не має, тому що є даром природи, а всі існуючі спроби визначити ціну землі не знаходять відповідного змісту. У транзитивній економіці, коли формується ринкова система, одним з найважливіших економічних моментів є вартісна оцінка землі, оскільки різниця в родючості ґрунтів та диференціальна рента І, не дозволяють державі через економічні інструменти у вигляді податків, вилучити її для всенародного користування. У сучасних умовах, незначна частина диференціальної ренти і вилучається державою, решта залишається у товаровиробників та диференціює їх за економічною віддачею. Яка частина дістається державі, а яка частина ренти залишається у виробника, вимагає спеціального дослідження. Природні ресурси, як і земля, є даром природи. Для них характерно нерівномірне розміщення на території, залежність від природно-кліматичних умов, а також не завжди наявна доступність їх використання.

По-третє, Ламанов І.П. стверджує, що активи не можуть існувати у формі сукупних майнових цінностей. Інформаційні та підприємницькі ресурси були характерні і для планової економіки, але вони не були такі затребувані і не мали своєї вартісної оцінки, тому свою майнову цінність не мали. Зовсім інша справа з даними видами ресурсів у транзитивній

економіці, коли інформація, як особливий вид ресурсу, під впливом механізму дії законів попиту і пропозиції має свою вартісну оцінку і може бути віднесена до нематеріальних активів і числиться на балансі підприємства, у формі майнових цінностей. У ринковій економіці підприємницький ресурс виступає як особливий ресурс, властивий окремим особам і є однією з форм економічної діяльності.

Тому автор уточнює зміст категорії «активи» з позицій системного підходу, що характеризує економічний простір організації в аспектах його стійкості, збалансованості, соціальної орієнтації і здатності до самовирішення проблемних ситуацій. Вчений намагається сформулювати нову парадигму активів як економічного потенціалу, що дозволяє йому не лише теоретично обґрунтувати, але і практично уточнити його склад і дату визначення кожного складового елементу. Концепцію активів як економічного потенціалу підтримують також Сопко В.В., Пріб К.А., Федько В.І., Губачова О.М., Мельник С.І., Бункіна М.К., Семенов А.М., та принципи МСФЗ і П(С)БО 2. Дана концепція, на нашу думку, виходить із розуміння сутності активів з точки зору економічної теорії і розуміє досить широке і абстрактне їх розуміння. В такому випадку економічним потенціалом може бути будь-який корисний предмет на території організації, навіть, якщо він їй не належить і вона не вкладала коштів у його формування. Тобто, саме фактор володіння повинен визначати те, що певна цінність є активом.

Висновки. В процесі попередніх наукових досліджень нами розроблена досить детальна класифікація активів як на макро-, так і на макрорівнях. В даній статті наведена спроба групування наукових концепцій щодо визначення сутнісних характеристик активів з метою подолання розбіжностей у різних сферах економічної науки та діючих нормативних актів у сфері фінансового обліку. Слід зауважити, що ознаки групування наукових концепцій сутності активів повинні ще доповнюватись і уточнюватись, відповідно до розвитку теорії активів та урізноманітнення практики фінансової діяльності в Україні та у світовому економічному просторі.

Література:

1. Артемов Л.В. Инвестиции и инновации: словарь-справочник от А до Я / Л.В. Артемов, М.З. Бор, А.Ю. Денисов, В.Г. Пятенко, А.С. Резчикова, А.В. Хижняк. – М.: ДИС, 1998. – 208 с.
2. Бланк И.А. Управление активами и капиталом предприятия/ И.А.Бланк. – К.: Ника – центр, Эльга, 2003. – 448 с. – («Энциклопедия финансового менеджера», вып. 2).
3. Великий енциклопедичний словник. [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/50262>

4. Денисов А.Ю. Экономическое управление предприятием и корпорацией/ А.Ю. Денисов, С.А. Жданов– М.: Дело и Сервис, 2002. – 416 с.
5. Бункина М.К. Макроэкономика: учебник.– 3-е изд., перераб. и доп./ М.К. Бункина, А.М. Семенов, В.А. Семенов. – М.: Дело и Сервис, 2000. – 512 с.
6. Жданов С.А. Основы теории экономического управления предприятием: учебник/ С.А. Жданов.- М.: Финпресс, 2000.- 384 с.
7. Економічний словник. [Електронний ресурс]/ Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/econ_dict/2690
8. Ламанов И. П. Активы организации: их формирование, использование и управление : их формирование, использование и управление : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01, 08.00.10/ Ламанов Иван Петрович. – Краснодар, 2005. – 192 с.
9. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз сільськогосподарських підприємств: навч. посібник/ Л.А. Лахтіонова. – К.: КНЕУ, 2004. – 365 с.
10. Макальская, М. Л. Самоучитель по бухгалтерскому учету / М. Л. Макальская, А. Ю. Денисов. - 5-е изд., доп. и перераб. - М. : АО ДИС, 1996. - 431 с.
11. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності. [Електронний ресурс]/Матеріали сайту www.ligazakon.ua- Режим доступу: <http://pro-u4ot.info/index.php?section=browse&CatID=52.-> (Міжнародні стандарти).
12. Пушкар М.С. Фінансовий облік: підручник/ М.С. Пушкар. - Тернопіль: Карт-бланш, 2002. - 628 с.
13. Сучасна енциклопедія. [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc1p/3994>
14. Фаріон І. Д. Економічна суть і особливості функціонування активів/І.Д. Фаріон, Н.М.Урбан// Наукові записки. Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу. – Ужгород.: УНУ. – 2004. –№ 13. – ч. 1. – С.70–72
15. Федько К.А. Податкова система України: Термінологія і формулювання основних положень : навчальний посібник / К.А. Федько, В.І. Пріб. – К.: ЦУЛ, 2007. - 319 с.
16. Щадилова С. Н. Особенности ведения бухгалтерского учета с применением МСФО/ С.Н. Щадилова. – М.: ИКЦ, 2007. - 320 с.

Abstract

Petrunya N.V.

Conceptual approaches to the farm assets essence defining.

Different concepts to the farm assets essence defining have considered. Scientific concepts to identify the assets essential characteristics as the property, as the object of accounting, as a management object, as an object for investment and as economical potential have grouped.